

§ 1. Поняття договору про закупівлю сільськогосподарської продукції

Формування державних ресурсів сільсько-господарської продукції, забезпечення населення продо-вольством, а переробних підприємств — необхідною сировиною значною мірою залежить від чітко налагодженої системи договірних відносин із закупівель цієї продукції у її виробників. Забезпечення потреб у продукції сільського господарства для бюджетної сфери, формування державного резервного та елітного насіннєвих фондів і генетичного фонду у тваринництві здійснюється через державний контракт. Виробники сільгосппродукції самостійно розпоряджаються своєю продукцією, реалізуючи її за державними контрактами та іншими договорами через біржі, торгові та контрактові будинки, заготівельні та посередницькі організації.

Формування нових методів управління та вдосконалення технології АПК неможливе без моніторингу реального еконо-мічного обігу, стабільності цін, оптимізації системи розрахунків, створення товарно-кредитної системи. Ці та інші заувдання є прерогативою біржового сільськогосподарського ринку, від стану якого залежить і рівень активності товаровиробника, і напруженість торгових відносин, і перспективи ситуації на ринку загалом¹.

В міру налагодження діяльності спеціалізованих аграрних бірж закупівлі частини сільгосппродукції здійснюються шляхом торгів ф'ючерсними і форвардними контрактами на цих біржах. Оскільки біржова торгівля сільгосппродукцією ще не досягла належного рівня, заготівельні та інші організації за-куповують цю продукцію безпосередньо у її виробників переважно за договорами контрактації.

За договором контрактації виробник сільгосппродукції зобов'язується виробити і передати заготівельникові такої продукції (контрактантові) у власність, повне господарське відання або оперативне управління вироблену ним продукцію в обумовлені договором строки у кількості та асортименті, передбачених цим договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробників у виробництві ним сільгосппродукції, прийняти та оплатити її за обумовленими цінами.

Сторонами у договорі контрактації є, з одного боку, підприємства, організації, на які у встановленому порядку по-кладено функції державної закупівлі сільгосппродукції (заго-тівельні, переробні, торговельні тощо). Зокрема, замовники сільгосппродукції, що реалізується за державним контрактом, виступають міністерства, відомства, установи та організації, яким виділено з цією метою кошти з державного бюджету. Замовниками продукції за регіональними державними контрактами можуть бути організації, яким виділено кошти з місцевого бюджету.

Друга сторона в договорах контрактації— це підприємства та організації будь-яких форм власності, що виробляють сіль-госппродукцію. До них належать колективні сільськогосподарські підприємства, селянські (фермерські) та інші господарства, підсобні господарства об'єднань у промисловості, дослідно-виробничі господарства сільськогосподарських навчальних закладів і науково-дослідних інститутів, селекційні та дослідні станції тощо. Отже, коротко — сторони в договорі можна назвати так: заготівельник і господарство. Іноді заготівельник видає господарству так звану *виванта жувальну рознарядку* про відправку продукції не за своєю адресою, а за адресою іншої організації-одержувача, з якою він перебуває в договірних відносинах з поставки. Тоді просування сільгосппродукції від господарства до споживача (промислового чи торговельного підприємства) оформляється двома договорами — договором контрактації і договором поставки. Договір поставки зв'язує заготівельника та держувача продукції.

Предметом договору контрактації є сільгосппродукція у сирому вигляді або така, що пройшла первинну обробку. Проте при укладенні договору сторони можуть передбачити, що в рахунок виконання зобов'язань щодо здачі продукції у свіжому (натуральному) вигляді господарство частину продукції продає у переробленому вигляді. За предметом і змістом договір контрактації близький до договорів купівлі-продажу і поставки.

Сільгосппродукція у сирому вигляді є предметом договору поставки, якщо він укладений між заготівельною організацією і промисловим підприємством. За загальним правилом, на реалізацію переробленої продукції укладається договір поставки. Проте, щоб уникнути укладення двох договорів з одним господарством — на реалізацію сільгосппродукції у сирому вигляді і окремо у переробленому вигляді, укладають тільки договір контрактації. Сторонам надається можливість вибору правої форми реалізації сільгосппродукції (купівля-продаж, контрактація, поставка, комісія тощо). Якщо одна із сторін заперечує проти укладення договору поставки на реалізацію сільгосппродукції у сирому вигляді чи після первинної обробки, то арбітражний суд при вирішенні спору

виносить рішення про укладення договору контрактації незалежно від того, що сторони раніше укладали договори поставки. У цьому найбільше зацікавлено господарство, оскільки за договором контрактації на заготівельника можуть покладатися зобов'язання, зокрема щодо сприяння в організації виробництва сільгосппродукції, забезпечення господарства тарою і пакувальними матеріалами, відпуску промислових чи продовольчих товарів або комбікормів у порядку зустрічного продажу, що не передбачено законодавством про поставки.

Укладення договорів на реалізацію сільгосппродукції на спеціалізованих аграрних біржах визначається правилами організації та проведення торгів ф'ючерсними та форвард-ними контрактами під закупівлю сільгосппродукції та продуктів її переробки. Порядок укладення, зміни і розірвання договорів поза біржею, як і інших господарських договорів, визначено статтями 10 і 11 Арбітражного процесуального кодексу України. Договірні відносини з контрактації регулюються типовими договорами контрактації та іншими нормативними актами.

---

§ 2. Зміст та виконання договору контрактації

За договором контрактації господарство і заготівельник пов'язані взаємними правами та обов'язками. У ньому мають бути зазначені назва, кількість (за видами продукції), якість, ціна, строки, загальна сума договору та умови доставки, місця здачі-приймання, вимоги до тарифу упаковки, порядок розрахунків, обов'язки заготівельника щодо надання господарству допомоги в організації виробництва сільгосппродукції та її транспортування на приймальний пункт заготівельника, взаємна майнова відповідальність сторін за порушення договору та інші умови, які сторони визнають за необхідне передбачити у договорі (ст. 255 ЦК).

Кількість та асортимент сільгосппродукції, належної до закупівлі, визначаються у

договорах відповідно до державно-го контракту, а в разі його відсутності — на розсуд сторін. У договорі окремо зазначається кількість продукції, яку буде продано у сирому і переробленому вигляді.

За якістю продукція, яка продається господарством, по-винна відповідати стандартам, технічним умовам, правилам ветеринарного і санітарного нагляду. Отже, заготівельник має право або повністю відмовитися від недоброкісної продукції, або прийняти її за ціною, яка відповідає дійсній якості продукції.

Важливою умовою в договорі контрактациї є *строки здачі* продукції заготівельникові. їх зазначають у договорах з ура-хуванням пори дозрівання культур, умов виробництва, пере-робки та зберігання. За погодженням із заготівельником гос-подарство може достроково здати продукцію у рахунок на-ступних здавальних періодів. Невід'ємною частиною договору є погоджені між сторонами графіки доставки, які конкрети-зують строки здачі продукції. Господарство телеграфом пові-домляє заготівельника про час відвантаження продукції. Днем виконання господарством зобов'язань за договором вважається дата складання приймально-здавального доку-мента під час здачі продукції у господарстві або на приймаль-но-здавальному пункті заготівельника, а в разі відвантаження її одержувачеві — день здачі продукції транспортній організації.

У договорі зазначають пункти здачі-приймання сільгосп-продукції. Доки незавершено повний перехід до приймання продукції заготівельником безпосередньо у господарствах, у договорах контрактациї зазначають окремо обсяги продукції, яку: а) доставляє господарство безпосередньо роздрібним торговельним підприємствам; б) приймає заготівельник без-посередньо в господарстві; в) приймає заготівельник на своїх приймальних пунктах. Вивезення, експедирування та роз-вантаження законтрактованої продукції проводяться за раху-нок заготівельних організацій.

Заготівельник зобов'язаний прийняти доставлену на при-ймальний пункт продукцію, не допускаючи простою транс-портних засобів понад встановлені строки. В товарно-транс-портних накладних зазначається час прибуття транспорту і час закінчення навантаження або вивантаження продукції. Якщо продукцію приймають не безпосередньо в господарстві, то пред'явленою до здачі вважається продукція, доставлена господарством на приймальний пункт (підприємство) відпо-відно до договору чи погодженого графіка.

Приймання сільгосппродукції за кількістю та якістю здійснюється в порядку і строки, встановлені стандартами, типо-вими договорами контрактації, відповідними Інструкціями. Якщо в нормативних актах таких умов не передбачено, сто-рони можуть визначити їх у договорі.

У разі відмови від приймання продукції заготівельник повинен заявити господарству про факт відмови у письмовій формі (позначення на товарно-транспортній накладній), телеграфом тощо. Якщо заготівельник ухиляється від письмової заяви про відмову від приймання продукції, господарство складає про це акт з участю державного інспектора по заготівлях і якості продукції або іншого представника управління сільського господарства і продовольства, або представника іншої незаинтересованої організації. В разі відмови заготівельника прийняти продукцію, цю швидко псується, пред'явлену відповідно до умов договору і погодженого графіка, господарство може реалізувати цю продукцію державним, кооперативним організаціям і на колгоспному ринку за договірними цінами з включенням зазначеної продукції у виконання зобов'язань по контрактації. При цьому заготівельні організації не звільняються від відповідальності за необґрунтовану відмову прийняти продукцію.

Заготівельник повинен своєчасно і повністю розрахувати-ся за одержану продукцію. При укладенні сільськогосподарськими товаровиробниками договору контрактації із заготівельними підприємствами використовуються орієнтовні стартові закупівельні ціни. Ці ціни індексуються у зв'язку з інфляційними процесами відповідно до встановленого порядку, що обов'язково обумовлюється договорами контрактації.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про зупинення спаду сільськогосподарського виробництва та продовольче забезпечення країни у 1997—1998 роках" від 23 травня 1997 р.¹ сільськогосподарські товаровиробники та переробні підприємства списують з одержувачів сільськогосподарської продукції її вартість у безакцептному порядку після закінчення терміну, вказаного договором (контрактом), у порядку, встановленому Національним банком України. У разі несвоєчасного проведення розрахунків за закуплену сільгосп продукцію згідно з контрактами та за компенсацією витрат на соціально-культурні потреби відповідно до Закону України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" сільськогосподарський товаровиробник не сплачує податків і не проводить відрахувань до цільових фондів на суму заборгованості держави перед ним.

У рахунок оплати державного контракту на сільгосп продукцію виконавцям державного контракту (за їхньою згодою) можуть поставлятися матеріально-технічні ресурси через

постачально-збутові та заготівельні організації. Виконавці державного контракту розраховуються за одержані в рахунок попередньої оплати засоби (матеріально-технічні ресурси) законтрактованою продукцією за цінами, що склалися на момент надходження цих засобів (ресурсів).

---

§ 3. Відповіальність сторін за порушення договору контрактації

За невиконання або неналежне виконання сторонами своїх обов'язків за договором контрактації передбачено майнову відповіальність у формі *неустойки і відшко-дування збитків*

Зокрема, у разі невиконання договору за кількістю, асортиментом і строками здачі сільгосппродукції господарства сплачують заготівельним організаціям і пере-робним підприємствам неустойку, розмір якої встановлюється у договорі у відсотковому відношенні до вартості недо-поставленої продукції за цінами, обумовленими в договорі, з урахуванням їх індексації у зв'язку з інфляційними процесами, крім випадків недобору продукції внаслідок стихійного лиха.

У сфері контрактації діє вимога реального виконання зобов'язань: кількість продукції, не зданої господарством у встановлені договором періоди (строки), підлягає здачі в інші строки, погоджені сторонами, і зарахуванню в період її фактичної здачі, за винятком тих видів продукції, виробництво яких має сезонний характер і поповнити нездану кількість їх неможливо. Штраф за нездачу господарством продукції обчислюється, виходячи лише з вартості продукції, не зданої у попередньому періоді. Господарство відповідає також за неповернення тари, наданої йому заготівельником, відшкодовує заготівельникові збитки, яких він зазнав у зв'язку з тим, що господарство не підготувало продукцію до здачі на місці і не попередило про це заготівельника, тощо.

З господарства, яке уклало договір контрактації, не може бути стягнуто штраф за неналежну якість продукції, якщо інше не передбачено інструкціями, правилами про порядок проведення закупівель або в договорі за згодою обох сторін встановлено санкції за таке порушення. Заготівельників не надано право стягувати з господарства вартість недоброкісної продукції у безспірному порядку. Як сторона у договорі поставки заготівельник відповідає за неналежну якість продукції перед споживачем (одержувачем). Проте він не має права перекласти на господарство під виглядом збитків суми штрафів, сплачених одержувачам за поставку сільгосппродукції неналежної якості, крім випадків, коли господарство, не пред'явивши продукцію заготівельників для приймання, відвантажило її одержувачеві.

За невиконання договірних зобов'язань з приймання продукції заготівельник сплачує товарищиробникам неустойку, як правило, у такому самому розмірі, в якому товарищиробник відповідає перед контрактантам за несвоєчасну здачу продукції. Контрактант, крім того, відшкодовує виробникам продукції фактичні витрати, пов'язані з доставкою її в обидва кінці (якщо ця продукція завозилася до місця приймання транспортними засобами господарства). У договорі може бути передбачено відповіальність контрактanta за невиконання в обумовлені строки договірних зобов'язань із зустрічного продажу цукру, олії, меляси тощо.

Відповіальність сторін за порушення договору контрактації будується на принципі вини (умислу або необережності), яка презумується (ст. 209 ЦК). Господарство звільняється від відповіальності за невиконання зобов'язань за договором, якщо "їх не виконано внаслідок стихійних лих чи інших несприятливих умов або з вини заготівельника. Питання про те, чи є певна обставина стихійним лихом, вирішується згідно з правилами, що їх застосовують при страхуванні майна колгоспів, держгоспів та інших господарств. До інших несприятливих умов відносять природні та інші об'єктивні фактори, які свідчать про відсутність вини господарства (наприклад, заборона здавати худобу у зв'язку з масовим захворюванням). Доказами на підтвердження цих обставин можуть бути висновки державної інспекції по заготівлях та якості продукції, довідки ветеринарного нагляду, довідки метеослужби, акти, складені за участю представника страхової організації, тощо. Вина заготівельника полягає у ненаданні допомоги в організації виробництва транспортування продукції на приймальний пункт, непогоджені графіка здачі, незабезпечені тарою і пакувальними матеріалами тощо. Арбітражні суди оцінюють подані господарством документи, з'ясовують, на **яких** площах загинули посіви, чи була можливість здати хоч би частину продукції за рахунок знятого врожаю з інших площ, чи вживало господарство заходів, щоб запобігти негативним наслідкам стихійного лиха або іншим несприятливим умовам. З урахуванням усіх цих обставин і вирішується питання про звільнення господарства від відповіальності за невиконання зобов'язання за договором контрактації.

§ 4. Інші договірні форми реалізації сільськогосподарської продукції

Крім договорів контрактациї, виробники сільськогосподарської продукції реалізують її на основі інших договорів. Зокрема, заготівельні та переробні підприємства на договірних засадах можуть приймати від виробників сільськогосподарську сировину на зберігання і переробку незалежно від напрямків подальшого її використання. Розрахунки за зберігання та переробку сировини і готової продукції за угодою сторін можуть здійснюватися у грошовій формі з використанням частини готової продукції або у змішаній формі.

Виробники сільськогосподарської продукції мають право проводити това-рообмінні операції з власною продукцією та продуктами її переробки на основі бартерних договорів, що укладаються як на внутрішньому ринку, так і в порядку здійснення зовнішньо-економічної діяльності. За такими договорами вони одержують необхідні матеріально-технічні ресурси (обладнання, нафтопродукти, засоби захисту рослин і тварин тощо) або товари широкого вжитку.

Сільськогосподарські підприємства укладають з колгоспниками, робітниками держгospів, пенсіонерами та іншими громадянами на добровільній основі договори на вирощування худоби і птиці та на закупівлю лишків молока. Закуплену у громадян за цими договорами продукцію господарство продає державі і зараховує собі у виконання зобов'язань з контрактациї. Крім того, худобу, птицю, кроликів, вирощених у підсобних господарствах громадян, можуть закуповувати заготівельні організації споживчої кооперації, організації громадського харчування та інші організації за договірними цінами.

Господарства можуть реалізовувати сільськогосподарську продукцію на комісійних засадах, укладаючи договори комісії з торго-вельними організаціями. Сільськогосподарські

підприємства, орендарі, селянські господарства, громадяни, які ведуть підсобне господарство, мають право вільно продавати вирощену продукцію як заготівельним та іншим організаціям, так і на ринках.